

TEORETYCZNY MODEL KOMPETENCJI NAUCZYCIELA EDUKACJI WSZESNOSZKOLNEJ W ZAKRESIE PRZYGOTOWANIA UCZNIÓW DO UJAWNIANIA POZYTYWNYCH POSTAW WOBEC OSÓB Z ZABURZENIAMI ROZWOJU¹

**Theoretical model of competence of an early
education teacher in the field of students' preparation
for the displaying of positive attitudes towards
people with developmental disorders**

Abstract

The term competence is understood as an informed, but first of all, a human's learned ability, which means that one ought to pay special attention to the need of its continual updating and increasing its level. Therefore, the key task becomes supporting the teacher in these areas, which point out the level of his/her competence.

The teacher of integrated education is, first of all, and educator for one's pupils. He/she introduces them to the world of values, shapes an ethical, emotional, and social sphere of their functioning.

Keywords: competences, early education, teacher, attitude, developmental disorders.

Wprowadzenie

Nurt integracji i normalizacji osób z zaburzeniami rozwoju w polskim systemie edukacyjnym trwa nieprzerwanie od ponad dwudziestu lat. Świadczy o tym między innymi treść *Deklaracji z Salamanki* [2], w której zwraca się szczególną uwagę na

---

¹ Główne tezy badawcze niniejszego opracowania zostały przedstawione w artykule nt. The competences of an early school education teacher within the frames of the pupils' preparation for displaying positive social attitudes towards people with developmental disorders – research project, złożonym do druku w monografii pedagogicznej pod red. Teresy Żółkowskiej i Doroty Szarkowicz.

potrzebę tworzenia systemów oświatowych oraz programów edukacyjnych z uwzględnieniem dużego zróżnicowania cech i potrzeb dzieci posiadających szczególne potrzeby edukacyjne. Zwłaszcza mają one mieć dostęp do zwykłych szkół, gdzie w ramach realizowanego kształcenia dziecko stanowić będzie centrum zainteresowania.

Wydaje się, że aktualna rzeczywistość społeczna powinna sprzyjać nurtowi integracji społecznej w oparciu o edukację włączającą. Podstawę prawidłowego realizowania tego procesu stanowią także zapisy zawarte w Rozporządzeniu Ministra Edukacji Narodowej i Sportu z 18 stycznia 2005 r. (oraz Rozporządzeniu Ministra Edukacji Narodowej z dnia 17 listopada 2010 r.) *w sprawie warunków organizowania kształcenia, wychowania i opieki dla dzieci i młodzieży niepełnosprawnych oraz niedostosowanych społecznie w przedszkolach, szkołach i oddziałach ogólnodostępnych lub integracyjnych*. W rozporządzeniach określone zostało prawo do uczestnictwa dzieci i młodzieży z zaburzeniami w rozwoju w placówkach zarówno specjalnych, jak i integracyjnych, ale przede wszystkim ogólnodostępnych. Ponadto nowy akt prawny (z 2010 r.) stwarza możliwość zatrudnienia w przedszkolach i szkołach ogólnodostępnych (za zgodą organu prowadzącego) dodatkowych nauczycieli posiadających kwalifikacje w zakresie pedagogiki specjalnej, których zadaniem będzie współorganizowanie procesu kształcenia. Dano tym samym możliwość każdemu dziecku, bez względu na jego sytuację zdrowotną, uczęszczanie do szkoły w swoim lokalnym środowisku.

Integracja w obszarze edukacji miała być traktowana jako etap przejściowy do modelu edukacji włączającej. Jednakże bariery społeczne tkwiące w globalnym społeczeństwie są nadal na tyle duże, że ważnym problemem współczesnej szkoły jest przygotowywanie sprzyjających podstaw dla procesu integracji poprzez świadome wykorzystywanie kompetencji nauczycieli, szczególnie na wczesnym etapie nauki – edukacji zintegrowanej.

Ważne jest zatem rozpoznanie kompetencji nauczycieli pracujących z uczniami na etapie edukacji wczesnoszkolnej w zakresie przygotowania ich do przejawiania pozytywnych postaw

wobec osób z zaburzeniami rozwoju. Szczególnie rozpoznanie wykorzystania treści programowych przez nauczycieli (ich zasobności, poprawności merytorycznej, sposobu prezentacji dla uczniów) i świadome uruchamianie tych kompetencji w pracy dydaktyczno-wychowawczej.

Osoba z zaburzeniami rozwoju w perspektywie teoretycznej i praktyce pedagogicznej

Istota społecznej integracji zawiera się w tym, jak podaje A. Maciarz, że stanowi ona psychospołeczny proces tworzenia wspólnoty ideowej (tj. systemu norm, wartości i ocen), wspólnoty warunków życia oraz wspólnoty dążeń i działań ludzkich. Obejmuje on zatem relacje pomiędzy osobami pełnosprawnymi i z zaburzeniami w rozwoju, prowadzi do upodmiotowienia ich w społeczności osób pełnosprawnych, a w konsekwencji do normalizacji [5, s. 14]. Proces ten przebiega więc w rodzinie, przedszkolu, szkole, w miejscu pracy, zamieszkania, a także w szerszym środowisku mass mediów.

Pojęcie *zaburzenie rozwoju*, kluczowe dla niniejszych rozważań, rozumiane jest jako każde zaburzenie psychofizyczne i społeczne, które w mniejszym lub większym stopniu upośledza zdolność człowieka do komunikowania się z innymi, uczenia się, nawiązywania i utrzymywania kontaktów społecznych bądź odpowiedniego stopnia samodzielności i samostanowienia.

Obejmuje ono zatem wiele kryteriów systematyzujących; odnosi się zarówno do upośledzeń trwałych i znacznych, okresowych i niewielkiego stopnia, osób będących na różnych etapach społecznego funkcjonowania. Dotyczy ponadto osób dorosłych, jak i dzieci.

Aktualnie w pojęciu *dziecko o specjalnych potrzebach edukacyjnych* dostrzega się każdą jednostkę wymagającą edukacyjnego wsparcia bez względu na charakter i rodzaj odmienności rozwojowej. Spora część z tej grupy ujawnia także specyficzne potrzeby edukacyjne wskutek wąskozakresowych defektów (dzieci z ryzyka dysleksji, z dysleksją rozwojową, zaburzeniami emocjonalnymi i in.). Określenie *specjalne potrzeby edukacyjne* nie jest więc zawężone do problemów rozwojowych uwarunkowanych wyłącznie takimi czynnikami,

jak: zaburzenia neurologiczne, niepełnosprawność intelektualna, defekty sensoryczne czy trudności w zachowaniu przystosowawczym wskutek zaburzeń emocjonalnych czy odmienności etnicznych [7, s. 6].

Termin *specjalne potrzeby edukacyjne* ujmowany jest jako szersze zjawisko, jako konieczność zorganizowania specjalistycznego wsparcia edukacyjnego. Potrzeby uczniów o wyróżnionej etiologii rozwiązuje zasadniczo, w wielu przypadkach, działalność rewalidacyjna pedagogów specjalnych na terenie placówek kształcenia specjalnego i integracyjnego. Coraz częściej jednak kompleksowa pomoc specjalistyczna odbywa się na terenie szkoły powszechnej i jest udzielana także przez nauczycieli edukacji zintegrowanej.

Największe wyzwanie staje w związku z tym przed nauczycielem realizującym proces edukacyjno-wychowawczy w klasach najmłodszych. Aby wspomóc nauczyciela w optymalizacji tego trudnego zadania należy wyposażyć go w odpowiednią wiedzę i umiejętności w zakresie udzielania pomocy dzieciom ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi oraz, co aktualnie jest bardzo istotne, przygotowania dziecka do przejawiania pozytywnych postaw wobec osób z zaburzeniami rozwoju.

Kompetencje nauczyciela w kształceniu zintegrowanym a problem postaw wobec osób z zaburzeniami rozwoju

Kompetencje jakimi powinien dysponować nauczyciel opisać można jako funkcję wiedzy, umiejętności, rozumienia sensu oraz pragnienia. Wyrażają się one w kondycji intelektualnej i moralnej osoby, którą wyznacza między innymi otwartość na informacje o sobie i o świecie oraz umiejętność i gotowość do posługiwania się tymi informacjami. Ważna w tym kontekście jest również umiejętność rozumienia innych oraz gotowość do weryfikowania własnych opinii i dotychczasowych znaczeń. Z kompetencjami wiąże się także zdolność do zachowań, w relacjach nauczyciel/uczeń/rodzic, adekwatnych do warunków i sytuacji. Ponadto istotą tej dyspozycji jest umiejętność podejmowania samodzielnych decyzji oraz ponoszenie odpowiedzialności za wykonanie zadań [1, s. 88].

Podjęcie problematyki kompetencji [3, s. 25-38]. wymaga uściślenia jakich obszarów działalności nauczyciela one dotyczą. Pierwszą, bardzo istotną sferą, są kompetencje specjalistyczne obejmujące wiedzę odnoszącą się do znajomości różnego rodzaju zaburzeń w funkcjonowaniu człowieka (psychicznych, intelektualnych, fizycznych oraz specyficznych) ich etiologii, podstawowych symptomów oraz metod wsparcia, dzięki którym osoby te mogą realizować w jak najpełniejszym zakresie swoje możliwości. Inną płaszczyzną omawianych kompetencji są kompetencje dydaktyczne, w ramach których kluczowymi umiejętnościami nauczyciela są między innymi rozpoznawanie przyczyn zaburzeń oraz źródeł niewłaściwych relacji interpersonalnych. W obrębie tych kompetencji należy również wymienić umiejętności nauczyciela przejawiające się we właściwym doborze i sposobie przekazywania treści dotyczących człowieka z zaburzeniami w rozwoju. Kolejny, trzeci rodzaj kompetencji związany jest z umiejętnościami psychologicznymi nauczyciela. Właśnie nauczyciel poprzez własne pozytywne nastawienie do ludzi, umiejętność porozumiewania się oraz motywowania uczniów stwarza najlepsze warunki do rozwijania u uczniów tego rodzaju umiejętności. Są one niezbędne w procesie przygotowania wychowanków do przejawiania pozytywnych (akceptujących) postaw w relacjach społecznych.

Rozwijanie kompetencji nauczyciela może być realizowane w ramach kształcenia/dokształcania zawodowego oraz samokształceniowego. Natomiast pewne ramy określające kompetencje w jakie nauczyciel edukacji wczesnoszkolnej jest zobowiązany wyposażyć uczniów, tak aby w możliwie najpełniejszym zakresie przygotowani byli do przejawiania pozytywnych postaw wobec osób z zaburzeniami rozwoju, wyznacza *Podstawa programowa kształcenia ogólnego dla szkół podstawowych* zawarta w Rozporządzeniu Ministra Edukacji Narodowej z dnia 23 grudnia 2008 r. (Dz. U. z 2009 r. Nr 4, poz. 17).

Zgodnie z założeniami nowej *Podstawy* zasadniczym zadaniem nauczyciela edukacji wczesnoszkolnej jest łagodne wprowadzenie uczniów w świat wiedzy, dbanie o ich harmonijny rozwój intelektualny, etyczny, emocjonalny, społeczny i fizyczny.

Zawarte w *Podstawie programowej* wymagania, dotyczą kształtowania u uczniów między innymi takich postaw jak: szacunek dla innych ludzi, ciekawość poznawcza czy kultura osobista. Szkoła ma jednocześnie obowiązek podejmowania odpowiednich kroków w celu zapobieżenia wszelkiej dyskryminacji.

Treści nauczania, według autorów *Podstawy*, powinny wspomagać nauczyciela w procesie wychowania, tak aby uczeń został wyposażony w umiejętności współdziałania z rówieśnikami i dorosłymi oraz by umiał odróżnić co jest dobre, a co złe w kontaktach z innymi ludźmi. Kształtowanie pozytywnych postaw wobec osób z zaburzeniami w rozwoju łączyć powinno się między innymi z przekazaniem uczniom wiedzy o tym, że osoby niepełnosprawne znajdują się w trudnej sytuacji i w związku z tym każde dziecko kończące pierwszy etap edukacji powinno umieć osobom tym pomóc i, w razie potrzeby, by tej pomocy udzielało. *Podstawa* zobowiązuje także nauczyciela do uświadomienia uczniom, o tym, że wszyscy ludzie mają równe prawa niezależnie od tego, gdzie się urodzili, jak wyglądają, jaką religię wyznają i jaki mają status materialny oraz o tym, że nie można dążyć do zaspokojenia swoich pragnień kosztem innych.

W realizacji wymienionych celów powinna wspomagać nauczyciela biblioteka szkolna, dysponująca aktualnymi zbiorami.

Należy podkreślić, że o powodzeniu integracji społecznej osób o zaburzonym rozwoju decydują głównie postawy społeczne ujawniane wobec nich. Rozumiejąc postawę jako zespół cech poznawczych, emocjonalnych i behawioralnych [4], można wyróżnić najprostszą typologię, w której są postawy pozytywne (akceptujące) i negatywne (odtrącające), H. Larkowa wymienia następujące rodzaje postaw: przychylne („za”), nieprzychylne („przeciw”), neutralne oraz pośrednie (niezdecydowane) [6].

Głównym celem projektowanych badań jest zdiagnozowanie poziomu kompetencji nauczycieli edukacji wczesnoszkolnej w zakresie przygotowania uczniów do przejawiania pozytywnych postaw wobec osób z zaburzeniami rozwojowymi.

Szczegółowym zainteresowaniem poznawczym zostaną objęte kompetencje: specjalistyczne, dydaktyczne oraz

psychologiczne badanych. Osobami badanymi będą nauczyciele klas edukacji zintegrowanej oraz uczniowie z tego etapu edukacji na terenie miasta Szczecina, w losowo wytypowanych placówkach o charakterze ogólnodostępnym.

Prowadzenie badań metodą sondażu diagnostycznego umożliwi zebranie danych istotnościowych, a włączenie metody indywidualnych przypadków pogłębi badania.

Podsumowanie

Pojęcie kompetencji rozumiane jest zatem jako uświadomiona, ale przede wszystkim wyuczana zdolność człowieka, co oznacza, że należy zwrócić szczególną uwagę na potrzebę ustawicznego uaktualniania i podnoszenia jej poziomu. Kluczowym zadaniem staje się wobec tego wsparcie nauczyciela w tych obszarach, które wyznaczają poziom jego kompetencji.

Nauczyciel edukacji zintegrowanej jest przede wszystkim wychowawcą dla swoich uczniów. Wprowadza ich w świat wartości, kształtuje etyczną, emocjonalną i społeczną sferę ich funkcjonowania. Oznacza to konieczność szczególnego zwrócenia uwagi na takie przygotowanie wychowanków, aby prezentowali oni szacunek wobec innych ludzi, w tym z zaburzeniami rozwoju, w celu zapobieżenia wszelkiej dyskryminacji.

Nurt edukacji włączającej, traktowany początkowo jako etap przejściowy, napotyka jednakże wiele barier, w tym głównie społecznych. Stąd też wynika zainteresowanie badawcze zmierzające do kształtowania prospołecznych postaw wobec ludzi z zaburzeniami rozwoju, jako ważnej podstawy do integracji społecznej.

Literatura

1. Czerepaniak-Walczak M., *Aspekty i źródła profesjonalnej refleksji nauczyciela*, Wyd. Edytor, Toruń 1997.

2. *Deklaracja z Salamanki oraz wytyczne dla działań w zakresie specjalnych potrzeb edukacyjnych przyjęte przez Światową Konferencję Dotyczącą Specjalnych Potrzeb Edukacyjnych: Dostęp i Jakość*, Salamanka, Hiszpania 7-10 czerwca 1994 r., UNESCO 1994.

3. Hamer H., *Klucz do efektywności nauczania. Poradnik dla nauczycieli*, Wyd. „Veda”, Warszawa 1994.

4. Larkowa H., *Postawy społeczne wobec osób z odchyleniami od normy*, (W:) Hulek A. (red.), *Pedagogika rewalidacyjna*, PWN, Warszawa 1998.

5. Maciarz A., *Z teorii i badań społecznej integracji dzieci niepełnosprawnych*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 1999.

6. Mądrzycki T., *Psychologiczne prawidłowości kształtowania się postaw*, WSiP, Warszawa 1977.

7. Morcinek U. (red.), *Korekta i kompensacja rozwoju osób ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi*, Wyd. Print Group 2007.

Рецензент: Уварина Н.В., доктор пед. наук, зам. директора ППИ ЧГПУ, Россия.